

Biskop Atle Sommerfeldt:

Kirkens helhetlige diakonale tjeneste

Fagdag for diakoner og diakoniarbeidere 28.11.2013

Diakoniens forankring Guds handling for oss og menneskers livssituasjon.

Diakonien har en dobbel forankring som samles i vårt bilde av Gud:

Diakoni er forankret i Guds kjærlighetshandling for oss i skapelse, frigjøring og forløsning, i Faderen, Sønnen og Den hellige ånd. Guds handling uttrykker Guds visjon for menneskene og for hele skaperverket, synliggjort i Jesus Kristus, i hans liv, død og oppstandelse. Gud skaper et nytt folk pinsedag i Jerusalem som sprenger alle de grenser som menneskene setter mellom hverandre. Tilhørighet til Guds folk knyttes til dåpens prosess gjennom død til liv med Jesus og manifesterer seg i mottaket av den korsfestede og oppstandene Jesus Kristus som gir oss sitt legeme og blod i nattverdens brød og vin. Det er dette folket som er sendt til verden for å være bærere av Gudsvisjonen i samfunnet og mobilisere hele menneskeheten til å være med og realisere denne visjonen.

Gudsvisjonen tydeliggjøres i Det gamle og nye testamentet gjennom **Guds respons på menneskets livssituasjon.** Gud hører folkets rop over uretten og undertrykkelsen i Egypt og gir Moses i mandat å frigjøre folket fra slaveriet. Gud ser uretten kongen gjør mot Nabot og hans vingård, og sender profeten Elia for å melde om kongens straff. Gud lar profeten Jesaja formidle visjonen om den rette gudstjeneste som består i å sette undertrykte fri og han ber Moses lage lover som beskytter den fremmede og sikrer den fattige og nødstedtes rettigheter.

Jesus proklamerer sitt oppdrag å være å rope ut at "fanger skal få frihet, blinde få synet igjen, sette undertrykte fri og rope ut et nådens år fra Herren" (Luk 4,18f). Når døperen Johannes spør om hvem han er, henviser han til at "blinde ser, lamme går, spedalske renses, døve hører, døde står opp og evangeliet forkynnes for fattige" (Matt 11,5). Jesu respons på mennesker livssituasjon viser seg i de mange helbredelsene, i hans lignelser og i hans prising av fattige, sultne, gråtende, utstøtte, sørgende, ydmyke, barmhjertige, rene av hjertet og fredsskapere som

salige. Og aller tydeligst i hans kamp mot dødskreftene og hans seier over dem i oppstandelsen der Gud fremstår som livets Gud som kjemper og seirer.

Dette gir forståelsesrammen for den store domscenen i Matt 25 der Jesus understreker sin identifikasjon med den sultne, tørste, fremmede, nakne, syke og fengslede og at det er i møte med disse menneskene vårt møte med Jesus og dermed Gud finner sted. Dette er grunnen til at den fattige, nødlidende og undertrykte er diakoniens andre ankerfeste og det er dem som setter diakoniens konkrete dagsorden i en konkret samfunnskontekst.

Oppsummert er diakoni forankret Guds handling i Ord og sakrament i gudstjenesten, Gudsfolkets respons på ropene fra en såret og lidende verden og menneskehet, fra nødstedte, utstøtte, fattige og undertrykte mennesker.

Kirkens diakoni har to grunnleggende strategier

Det nye Gudsfolket er kirken. Studerer vi kirkens historie, vil vi se at kirken helt fra urkirken utvikler to grunnleggende strategier for å håndtere sin sendelse som er å respondere på mennesker og skaperverkets virkelighet slik den utfolder seg i konkrete kontekster og samfunn.

Den ene strategien handler om å legge til rette for og dyktiggjøre det kirkelig fellesskapets tjeneste. Den andre strategien innebærer å stimulere offentlige myndigheter til å sikre liv, rett og rettferdighet særlig for fattige, og å etablere bolverk mot ondskap og onde gjerninger.

Dyktiggjøre det kirkelige fellesskapets tjeneste

Allerede i Det nye testamentet ser vi hvordan dyktiggjøringen av det kirkelige fellesskapets tjeneste viser seg langs to dimensjoner.

Den ene er det vi kan kalle den **allmenne** diakonien som er alle døptes oppdrag å leve Guds kjærlighet i sine relasjoner til seg selv, mennesker og natur. Alle mennesker er skapt i Guds bilde og i det nye Gudsfolket gis alle en tjeneste slik at de til sammen utgjør et helhetlig legeme. Det dobbelte kjærlighetsbudet er gyldig for alle. Det er sentrum i den døptes liv som alt skal orienteres ut fra og fortolkes gjennom. Kallet til tjeneste gjelder alle og er innersiden av et kristent liv i verden

der dens ytterside er å foredle naturen slik at verdier skapes og mennesker sikrer seg sine levekår.

Det er i denne forstand vi må fastholde at diakonien er en del av kirkens vesen fordi det ikke kan tenkes en kirke uten utøvelse av nestekjærlighet i verden.

Den andre dimensjonen som etableres allerede av apostlene er **den organiserte diakonien**. Denne etableres som apostlenes respons på at de gresktalende enkene ble oversett i utdelingen av mat (Apg 6). Den videreføres i de paulinske menighetene som en av de sentrale tjenestene (Rom 12,7-8) og den utøves av både kvinner og menn (Dorkas i Apg 9,36 og Føbe i Rom 16,19).

Denne organiserte diakonien har som sitt kjennetegn kirkens karitative oppdrag og etableres fordi det er behov for å formidle mellom Guds handling for oss i gudstjenestefeiringens sakramentsforvaltning og menneskets levekår i verden. I løpet av 200-tallet ble denne karitative virksomheten utviklet som en særlig oppgave for biskopen med dennes skattmester, eller diakonen, som hjelper. Alf Oftestad (s.123) beskriver det slik: «Man drev oppsøkende diakoni innen hvert distrikt, og førte matrikler - lister - over de som trengte hjelp. De store menighetene kunne ha tusener av hjelpetrengende på listene. Skarer av fattige tiggere og alle mulige forkomne og arbeidsuføre søkte kirken for hjelp, eller de flyktet til kirken for å få asyl».

Da kirken ble en betydelig samfunnsaktør i løpet av 300-tallet fikk kirken en helt annen mulighet til å utøve sin karitative tjeneste for alle menneskene i samfunnet. Dette førte til utviklingen av den **spesialiserte diakonien som den tredje dimensjonen** ved kirkens virksomhet. Den vokste ut av biskopens plikt til gjestfrihet og omsorg for nødlidende og ble i begynnelsen knyttet til biskopens residens. I andre halvdel av 300-tallet var det stadige utbrudd av pest og hungersnød i Lilleasia. Den syriske kirkes store lærer Efraim Syrerer, og ikke minst Basilios den store - grunnleggeren av det organiserte klosterlivet - var helt sentrale. Basilios etablerte en stor diakonal institusjon som ble et helt lite samfunn utenfor byens porter med hus for alle slags syke, fremmede, fattige, og spedalske. Her arbeidet håndverkere, leger, pleiere og frivillige sammen. Den ble finansiert gjennom statlig støtte og innsamling i kirkene, kraftfullt og radikalt forkynt frem av

Basilios selv, en av oldkirkens fremste retorikere. Selv hadde han forlatt sin egen rikdom, og gitt alt til de fattige. For ham var budskapet at den rike måtte frigjøres fra rikdommens byrde for å skape ressurser til beste for fattige og nødlidende. Utover 400-tallet utviklet kirken et helt nettverk av spesialiserte institusjoner som herberger, hospitaler, enkehus, hjem for foreldreløse, fattighus, hus for gamle menn, hjem for blinde og døve og hjem for spedalske.

Vi legger merke til at også denne dimensjonen ved kirkens diakoni utvikles som en respons på menneskenes livssituasjon. Det er verden som setter agendaen for kirkens diakoni, for å låne et berømt - og i enkelte kretser beryktet - slagord fra den økumeniske bevegelses samfunnsengasjement på 1960-tallet. Da hørtes dette nytt og radikalt ut, men reflekterer i realiteten den historiske kjernen i kirkens diakonale sendelse.

Stimulere statlige myndigheter

Det er et grunnleggende bibelsk motiv å stimulere statsmakten til å se seg selv som et instrument i Guds arbeid i verden for livets sak. Hovedvekten er hele tiden at statsmakten skal begrense det onde - jfr Rom 13 - sikre lov og rett, og beskytte og fremme de fattige, fremmede og nødlidendes levekår og interesser. Urkirken var en ørliten gruppering i et stort romersk imperium med en mektig og velorganisert statsmakt. Romerrikets manglende modifisering av keiserens makt - hans guddommeliggjøring - ga ham meget fritt spillerom i likhet med oldtiden øvrige herskere, førte til jevnlige perioder med maktovergrep og forfølgelse av kirken. Sammen med kirkens størrelse, begrenset dette kirkens handlingsrom. Situasjonen endrer seg radikalt med keiser Konstantin som gjør kristendommen til statsreligion og gir kirken i oppdrag å være statens viktigste aktør innenfor fattigpleie. Denne **samhandlingen** utvidet mulighetene for kirkens diakoni og gjorde at kirkens oppdrag nådde langt videre ut enn tidligere.

Siden den gang har kirken i samfunn der den ble majoritetsreligion, samhandlet med statsmakten om diakoniens oppdrag. Vi kan følge dette mønsteret gjennom hele kirkens historie. Diakonien formidler mellom statens behov for en fattigpleie, ofte fremskyndet av kirkens forkynnelse overfor staten, og kirkens karitative oppdrag i verden. Det er denne samhandlingen som er grunnsteinen i de sosiale statsdannelsene som vokser frem i kristenheten fra 300-tallet til midten av 1800-

tallet og som blir fornyet i forrige århundre gjennom etableringen av velferdsstaten i det samme kulturområdet.

Diakoniens samhandling med staten har samtidig hatt et element av kritikk og avdekking av maktmisbruk og påpeking av utstøtte mennesker som staten overser eller undertrykker. I vår tids demokratiske samfunn der staten er forankret i folkets valg, betyr dette at alle landets innbyggere i et land har del i det ansvar Skriften gir statsmakten. I dag kaller vi dette profetisk diakoni fordi den lik profetenes tjeneste i Det gamle testamentet proklamerer Guds visjon i møte med makthavernes overgrep og undertrykkelse. Det er denne samfunnskritiske rollen sammen med og/eller på vegne av oversette, fattige og nødlidende den profetiske diakonien inkluderer. En slik profetisk rolle må, slik den har vært gjennom kirkens historie, være kontekstuell. I våre vest-europeiske samfunn der religionen i en 50-års tid har blitt forsøkt presset ut av et helhetlig menneskesyn av flertallet av opinionsledere, kan det være helt nødvendig som del av diakoniens samfunnskritiske rolle, å arbeide for at denne religiøse dimensjonen ved mennesket blir tatt på alvor og får utfoldelsesmuligheter i det offentlige omsorgsvesenet. I en annen kontekst der religiøse institusjoner, kirken inkludert, har en for tett allianse med makthaverne og folkeopinionen, kan det være nødvendig å øve kritikk mot kirken og de religiøse institusjonenes rolle. Deler av disse aktørenes rolle i HIV/AIDS- situasjonen var og er fortsatt mange steder av en slik karakter at en profetisk diakoni må utøves i kritikk mot det religiøse hierarkiet.

En diakoni i samhandling med offentlige myndigheter som ikke inkluderer denne profetiske og kritiske funksjonen, mister en avgjørende del av sitt innhold. Historien har vist oss nok av eksempler, også i vår tid, på hvordan diakonien da kan bli autoritære makthaveres lindrende salve i stedet for frigjørende tilretteleggere.

Den samarbeidende og den kritiske dimensjonen i diakoniens forhold til staten/offentlige myndigheter vil i vår demokratiske kontekst innebære kritiske og byggende samtaler med staten/offentlige myndigheter om hvordan offentlige myndigheter og kirkens diakoni gjensidig kan forsterke hverandre.

Habermas sitt begrep om det kommunikative rom for handling gir en god, allmenn beskrivelse på hva dette dreier seg om. Det kommunikative rommet betyr at ulike

aktører bringer inn i det kommunikative eller dialogisk rommet sine interesser og verdier for så sammen å finne fram til felles handling. I vårt samfunn, der kirken historisk og aktuelt er den største samfunnsaktør utenfor staten, er det helt nødvendig å utvikle diakonien i tett samhandling med den demokratiske velferdsstaten under forutsetning av diakonien er tydelig på sin helhetlige forankring i kirken og hva hun med denne forankringen bringer inn i det kommunikative rommet. Habermas er meget tydelig på at det kommunikative rommet i dagens samfunn trenger religiøse aktører og verdier for å finne frem til best mulig handlinger.

Selv om det kan være stor avstand mellom meg og Alf B. Oftestad i en del kirkelige stridsspørsmål, og vi kan også tolke kirkens diakonale historie ulikt, fortjener han stor heder for at han faktisk har skrevet en tilgjengelig diakoniens historie på norsk. Den viser oss at dersom vi skal utvikle en helhetlig kirkelig diakoni, må vi hente impulsene fra de 2000 årene kirken har håndtert sin diakonale sendelse. Å tro at en kan nøye seg med å lese Det nye testamentet og forsøke å tenke seg tilbake til urkirken, er uttrykk for et hovmod som etter min oppfatning er helt uansvarlig.

Utfordringer for en helhetlig kirkelig diakoni i Borg

Utviklingen av en helhetlig kirkelig diakoni i Borg må forholde seg til de to ankerfestene - kirkens gudstjenestefeiring og menneskets situasjon - og de ulike dimensjonene - allmenn, organisert og spesialisert - i de to grunnstrategiene å styrke kirkens kapasitet og stimulere staten/det offentlige.

Ankerfestet er i kirkens gudstjenestefeiring med dens lovsang, forbønner og sakramentsforvaltning der Den treenige Guds handling for oss utfoldes og tydeliggjøres. Den nye grunnordningen og gudstjenestereformen åpner store muligheter for å forsterke diakoniens gudstjenestedimensjon. Men det forutsetter at mulighetene brukes: at presten forkynner til tjeneste for menneske, at mennesker inviteres til å delta med sin egen virkelighet og at forbønnstjenestens generelle, karitative elementer konkretiseres. Interesseorganisasjoner og omsorgsforeninger må inviteres til å være med å forme gudstjenestene og selv delta i dem, krisesenteret og kommunens omsorgsetater må sjekkes for

forbønnstemaer, og gudstjenesten må tilrettelegges for alle uavhengig av kognitiv og fysiske funksjonsdyktighet.

Denne gudstjenesteutviklingen er hele staben og frivilliges ansvar i tråd med diakoniens **allmenne** dimensjon. Diakoniarbeiderens særlige rolle er kompetanse om aktører som kan være med i denne utviklingen og slik være en formidler mellom gudstjenestearbeiderne og disse andre aktørene. Det er å undergrave diakonien som en del av kirkens vesen dersom en knytter gudstjenestens diakonale dimensjon til den synlige tilstedeværelsen og deltagelsen av en vigslet diakon et par ganger i semesteret.

Vi lever i en demokratisk styrt velferdsstat. Det betyr at menneskers levekår er vel beskrevet i lokalsamfunnets analyser og brukerundersøkelser. Dette betyr at kirken trenger faglig kompetanse til å kommunisere med dette materiale. Til det trenger vi **diakonens tjeneste** - å være en formidler mellom kirkens agenda og dette levekårsmateriale. Men vi lever også med en stat som har akseptert omfattende plikter til å levere tjenester til mennesker som trenger dem. Det betyr at den organiserte diakonien, forankret i menighetsrådets planer og ledet av diakonen, må innrette sin virksomhet i samhandling med kommunens prioriteringer og aktiviteter der en forsøker å utvikle gode tjenester til mennesker som trenger dem og har krav på dem.

For **lokalkirkens organiserte diakoni** leder dette, etter min oppfatning, til en fire-delt strategi:

- Den organiserte diakonien må utvikles som andre og tredjelinjetjeneste i forhold til den kommunale tjenesteytingen, vel tilpasset denne, inkludert dens mangler. For diakonen er det den karitative som er fokus og som betyr å ledsage mennesker med særlige behov et stykke på livsveien, gjerne også i en-til-en-relasjon, men da som en andrelinjetjeneste.

I vårt samfunn, der den kommunale førstelinjetjenesten i tiår har vært preget av religiøs sjenanse og har nedprioritert denne dimensjonen ved et helhetlig menneskesyn, kan denne andre-linjetjenesten nettopp bestå i at menneskets religiøse dimensjon får mulighet til å leves. 19.desember lanserer vi i Borg bispedømme sammen med Helsedirektoratet og Kirkerådet

et veiledningshefte om hvordan den forpliktelsen de offentlige har, og som ikke minst Borgs rådgiver Tor Ivar Torgauten har avdekket for dem, skal utøves i praksis. Men en diakonal andrelinjepraksis kan også være å ledsage ett menneske eller skape fellesskap for flere der andre sider av et helhetlig menneskesyn er i fokus.

Med tredjelinjetjeneste mener jeg særlig arbeid inn mot hjelperne, både profesjonelle og frivillige for å utruste og følge dem i deres tjenesteutøving. I flere av mine vitaser dette året har jeg ikke minst hørt behovet for ledsagelse av hjelpere i deres møte med sorg og død, vært løftet inn som en viktig kompetanse kirkens diakoni kan bidra med.

- Mobilisere og organisere menneskers allmenne diakonale tjeneste slik at de kan lære å leve diakonalt i sine nære relasjoner og gjøre seg tilgjengelig for deltagelse og tjenesteyting i et større fellesskap, lokalt og globalt.
- Delta i samfunnsdebatten som en røst som løfter frem verdier og anliggender fra den diakonale praksis
- Utøve en begrenset, men presis førstelinjetjeneste i henhold til kompetanse og en strategi utviklet i samarbeid med de kommunale planene og kirkens helhetlige diakoni og menneskesyn.

Vår kontekst er slik at utfordringene i samfunnet er veldefinerte og tydelige, om enn ikke alltid synlig i offentligheten. Den er også særpreget av at det offentlige har et godt utbygget og faglig kompetent omsorgsapparat som håndterer de som har størst utfordringer. Få husker at denne profesjonaliseringen og vekten på faglighet i det moderne Norge ble utviklet av de spesialiserte kirkelige institusjonene, først av Oslo Indremisjon og Diakonissehuset og senere av en lang rekke slike spesialiserte og profesjonelle institusjoner innenfor internasjonal humanitært ansvar, familievern, krisetelefoner, mennesker med psykisk utviklingshemming, døve, blinde, rus og mange flere.

Det at disse overses i offentligheten, innebærer imidlertid ikke at de ikke er levende til stede i samfunnet vårt. De er helt sentrale i utdanning og videreutdanning, i helse vesen, barnevern, familievern, rus og mer.

På samme måte som den organiserte diakonien i lokalkirken har en formidlingsrolle inn mot lokalsamfunnets levekårsundersøkelser og tjenesteyting, har den også en rolle i formidlingen inn mot de spesialiserte diakonale organisasjonene som er de andre instrumentene Den norske kirke holder seg med i sin helhetlige diakoni.

På den ene siden må de spesialiserte institusjonene og organisasjonene hele tiden arbeide med å videreutvikle sin forpliktende forankring i og relasjon til den kirken som har sendt dem og som de fleste av dem er knyttet til gjennom ulike formelle og uformelle bånd. Dette må utvikles i en nettverksstrategi der den organiserte og allmenne diakonien sees på som en ressurs av disse organisasjonene som gjør dem annerledes enn det offentlige og er kjernen disse organisasjonenes bidrag til et samlet helse- og omsorgsarbeid lokalt, nasjonalt og globalt. En viktig side av dette er hele tiden å være kompetansesenter for kirkens ansatte og aktive deltagere, inkludert en bærekraftig spiritualitet.

På den andre siden må den organiserte diakonien forsterke sin bevissthet om disse spesialiserte kirkelige institusjonene som deres primære nettverk og kompetanse senter for håndtering av ulike utfordringer og særlig av det krevende slaget. Varmestuene, rusarbeidet, felleskap for mennesker med angst og rus, Half Way Home og Half Way Out-steder og familievern er alt sammen tiltak der denne samhandlingen øker slagkraften.

Kirkens sendelse er kirkens misjon

Kirkemøtet har definert misjon som kirkens sendelse til verden. For Den norske kirke i Borg får dette konsekvenser. Bispedømmerådet har vedtatt å endre det nåværende Borg Misjonsråd til et SMM-utvalg, og å etablere Borg Misjonsforum der alle de spesialiserte organisasjonene og institusjonene som deltar i kirkens sendelse til lokalsamfunnene og menneskene i Borg bispedømme inviteres til å delta. Det vil også omfatte de diakonale organisasjonene bispedømmerådet har et institusjonelt samarbeid med.

Det gjelder i første rekke Kirkens Bymisjon, Kirkens Nødhjelp, Kirkens SOS, Kirkens Familievern, Kirkens Ressurssenter og SMM-organisasjonenes diakonale virksomheter. I den bredere buketten er også Norges KFUK/M, Bibelselskapet, NKSS, Acta og Changemaker. Og dertil kommer økumeniske organisasjoner som Blå

Kors, KABB og Metodistkirkens institusjoner, som Dnk har en forpliktende kirkefellesskapsavtale med.

Den økumeniske bevegelse samlet seg i 1925 for å utvikle en felles kirkelig respons på krig og urett - i skyggen av den første verdenskrigs slakterier. Sluttkommunikatet hadde overskriften: "Verden er for sterk for en delt kirke". Menneskes utfordringer i Borg bispedømme er for sterke for en delt kirke, derfor må vi arbeide smartere og samhandle mer. Ikke for vår egen skyld, men for menneskenes skyld.